

castellanes i franceses, fetes en diferents llocs per ordre de Pere III; i va acompanyat de la reproducció gràfica de les monedes descrites.

En el «Butlletí de la Acadèmia de Bones Lletres», publicà En Botet una notícia del volum tercer (inèdit) de la obra numismàtica d'En Salat, i la taula del Cartoral dit de Carles Many, de Girona.

Encara tenia entre mans altres dues obres ben interessants, una sobre *Pesos, mides i mesures de Catalunya* i altra sobre *Les Pallofes* (planxetes contrassenyades que es donaven als Canonges i Beneficiats quan assistien al chor, per a canviar-les després per monedes), quan desaparegué d'aquest món. Morí a Girona, el dia 27 de gener de 1917, en la mateixa casa pairal on havia nascut.

Catalanista militant, historiador expert i molt erudit, arqueòleg ben orientat (que dedicà també el seu esforç a l'enriquiment i conservació del Museu de Girona), poeta distingit, numismàtic eminent (que no ha deixat successor al nostre país en aquesta branca de la ciència històrica), home de tracte senzill i savi gens avar dels seus coneixements i de les seves troballes, tal fou En Botet i Sisó, un dels millors prestigis de Catalunya en el camp dels estudis històrics. — F. V. T.

En Salvador Sanpere i Miquel

Va ésser un incansable treballador, i aquesta seva qualitat el feia simpatitzar amb tots els que treballaven. Temperament discutidor, dotat d'una rara habilitat en la polèmica, adquirida potser en les seves llargues campanyes polítiques i periodístiques, sempre estava a punt d'allargar la mà a aquells amb els quals acabava de sostenir les més agres discussions públiques o privades.

La seva obra és massa gran i variada perquè pugui donar-se'n una idea lleugera de conjunt. Ens fixarem únicament en els seus estudis d'història, d'arqueologia i d'art que formen la part més important de la seva producció. De manera que només que per memòria recordarem la seva gestió política que des de la seva primera joventut el portà a ésser diputat a Corts en les Constituents de l'any 1873; que fou tres vegades elegit diputat provincial, en 1871, 1872 i 1883, i que són innombrables els articles polítics escrits en diversos periòdics de Barcelona i de Madrid, sobre sortint entre aquests *El Debate*, *La Reforma* i *La República Ibérica*, de Madrid, havent En Sanpere dirigit des de 1868 a 1870 la revista setmanal *Las Libertades Democráticas*.

En Sanpere va fer molts viatges durant tot el llarg de sa vida, fins en els seus darrers anys. En tenia trenta quan en 1870 fou nomenat representant del govern espanyol a l'Exposició Internacional d'obrers, de Londres; en el mateix any rebia de la nostra Diputació l'encàrrec d'escriure una memòria sobre l'ensenyament de l'art aplicat a la indústria a França, Anglaterra i Wurtemberg; també va ésser nomenat comissari d'Espanya a l'Exposició Universal de Viena celebrada en 1873. En representació del Foment de la Producció Nacional va fer un altre viatge a França, Anglaterra, Suècia i Rússia per a estudiar-hi l'estat de l'ensenyament de l'art aplicat a la indústria. Essent-ne un dels promotors, i àdhuc el redactor de les bases i reglament, del Museu de reproduccions, va ésser comissionat per l'Ajuntament per a fer l'adquisició, a França, Itàlia, Àustria i Alemanya, de tots els objectes reproduïts que encara figuren dignament en els nostres Museus. A part d'aquestes i d'altres delegacions, com la del govern d'Espanya a l'Exposició Internacional de Música i del Teatre i la darrera de la Junta de Pensions a Itàlia, sempre estava a punt d'empendre viatges i de fer excursions per Catalunya, Aragó i València a la recerca, en arxius, biblioteques o museus, de les notícies o dades que li manquessin per a completar algún estudi o llibre.

La seva activitat prodigiosa, abastant per a les coses que semblaven més heterogènies, escrivia llargues obres per a editors, destinades a ésser repartides per entregues, com *La emancipación del hombre*, en tres abultats volums, *La historia del lujo*, *Historia del Cristianismo*, *Historia del siglo XIX*; i trobava temps per a traduir *Los mandamientos de la humanidad*, de Tiberghien, i el *Universo social* de Spencer.

Però pot dir-se que en l'any 1878 inaugura amb braó els seus estudis arqueològics i històrics, que no para de donar a l'estampa. Era afectat a explorar els primitius pobladors i la formació dels noms, estudis prou compromesos i difícils; en tal concepte va publicar els *Orígens i fonts de la nació catalana*, un dels primers treballs netament científics, fills del nostre renaixement literari, que va ésser premiat en un concurs de la revista *La Renaixença*; i també *Un estudi de toponomàstica catalana*, que va endur-se'n el premi ofert per l'Associació d'Excursions Catalana; En Sanpere va adquirir, a més de la publicació, el títol de soci honorari, que continuava ostentant, del CENTRE

EXCURSIONISTA com a succeïdor que és d'aquella Associació. En el mateix any apareixien els *Apuntes arqueològics de D. Francisco Martorell y Peña*, el benemèrit fundador del museu i del premi Martorell; apuntaments ordenats i completats per En Sanpere, els quals tracten principalment de monuments megalítics. També publicava la memòria sobre *Barcelona: son passat, son present, son pervindre*, i dos estudis de l'època medieval, que són sens dubte els llibres més ben compostos que escrigué: ens referim a *Las costumbres catalanas en tiempo de Juan I*, que li va valer un premi en el certamen de Girona de 1877, i *Les dames d'Aragó*, formant un volum de *La Renaixença*, de 1879. Mentrestant, obtenia recompenses en els Jocs Florals del mateix any amb l'estudi històric sobre *L'Alçament de Mieres*, i en l'any següent, amb la biografia de N'Esteve Gelabert Bruniquer; i fundava i dirigia *La Revista de Ciencias històriques*, en els quals cinc volums hi fou molt ampla la seva contribució.

En ocasió del plet seguit entre l'Ajuntament de Barcelona i el Marquès d'Ayerbe, En Sanpere va escriure en 1890 un capítol importantíssim sobre la topografia antiga de la nostra ciutat, *La Rodalía de Corbera*, en dos volums i un de suplement; i amb motiu d'un altre plet sobre els terrenys de la Ciutadella, va publicar en 1911 un abultat volum de plànols i d'abundoses notícies històriques inèdites, *Los terrenos de la Ciutadella*. La seva coneixença de la topografia antiga de la ciutat l'havia conduït a començar per entregues una *Historia de Barcelona* que no va completar; i la circumstanciada i nova descripció del setge de Barcelona de 1714 que, titulant-la *Fin de la Nación catalana*, va veure la llum en 1905.

Un altre aspecte de la carrera literària d'En Sanpere ens ha de fer per sempre agradable la seva bona memòria. Ens volem referir als seus *Cuatrocentistas catalanes*; mitjançant aquesta obra capital una nova escola notable de pintors primitius prenia un bon lloc en el món de l'art. Molts retaules eren coneguts de pintors catalans del segle XVe, però ara es presentaven en conjunt, com un bloc formidable, percaçades les obres per tots els indrets del nostre país i pels diversos museus d'Europa. Com tota obra d'investigació, aquesta està subjecta a ésser corregida i suplementada.

Les aficions a estudis artístics li venien de lluny a En Sanpere: a la primeria de la seva activitat havem vist que redactava diverses memòries sobre l'aplicació de l'art a la indústria; l'any 1888 havia donat un àlbum explicatiu de l'obra d'En Marian Fortuny; en els repetits viatges li havia llegut contemplar i penetrar-se de les obres més cabdals que honren els museus d'Europa; i sempre s'havia delectat a escriure pels diaris i revistes, crítiques d'art.

En Sanpere va ésser un bon conferenciant: una conferència va donar al Centre Excursionista de Catalunya sobre En Borrassà, acompanyada de projeccions de les taules d'aquell pintor o a ell atribuïdes. Ell n'havia donat a Madrid, però el lloc habitual de les seves agradables converses públiques era a l'Ateneu Barcelonès, on són en gran nombre, des de la primera que va donar-hi en 1879 fins les darreres, pocs mesos abans de morir, sobre el pintor Anglada. En Sanpere fou un veritable ateneïsta, on anava cada dia; l'Ateneu Barcelonès li deu un bon record.

L'última obra, *La pintura mig-eval catalana*, no va poder-la acabar. L'havia concebuda en dos volums, el primer dels quals compendria des dels orígens fins als inicis de la pintura gòtica; per a desenrotllar en el segon la pintura del nostre segle XIVe. Per sort, tota l'obra d'En Ferrer Bassa, d'En Jaume i d'En Pere Serra resta completament publicada.

D'ençà d'haver esclatat la guerra semblava que una preocupació constant l'impossibilités d'escriure i de treballar. De l'antic demòcrata en servava, en la recent conflagració, una fonda simpatia per la França; i en discutia a l'Ateneu, en les redaccions, per tot arreu on se li presentés ocasió.

A mitjans de l'any 1915 va veure's obligat a sofrir una operació delicada en una clínica. Demanant al metge que li fossin concedits vuit dies d'espera abans que l'operessin, va voler anar a Montserrat, on no li havia llegut anar durant la seva vida tan plena; i va tornar a Vich per a visitar-hi el seu bon amic Mn. Gudiol, per despedir-se'n, i enlestides altres diligències familiars, va entrar a la clínica on, en sent hora, pels seus propis passos va dirigir-se a la sala d'operacions i va ajeure's a la taula, tot discutint amb els metges. De la primera prova va sortir-ne prou bé, i ja anava a visitar els amics de més aprop: l'Apeles Mestres, el malaguanyat Vidiella, que no va trigar gaire en seguir a En Sanpere en el més llarg dels seus viatges. Però una nova operació quirúrgica, més delicada que la primera, va judicar-se indispensable, i aquesta ni la seva forta constitució ni el seu ferm coratge, pogueren resistir-la. Anant-se rellevant els individus de la família, va tocar vetllar-lo una parenta joveneta. En Sanpere, en l'agonia, com en un estat d'al·lucinació, va dir: «Ja veig la batalla decisiva. Digues, noia: Visca la França!» I va finir. Això era el dia 25 d'octubre de 1915; tenia, doncs, setanta-sis anys. — J. M. T.